

SZARAJEVÓ FILMHÉT BUDAPESTEN

Szerb eposz, bosnyák tragédia

A szarajevói történésekkel párhuzamban aligha lehet nyugodtan, tiszta lelkiismerettel aludni. (És Szarajevó után sem.) Meg kell érteni, hogy Szarajevó lobogó tűz a puszkaporos hordókkal teli raktár közvetlen közelében. Két év kegyetlen ostrom megtette azt, hogy kezdtük nagyon is elveszíteni a türelmünket, kezdtünk keserűvé válni... Szerintem, ha pandamédvék lennénk, valamelyik brit szervezet — példának okáért — már sokkal hangosabban és hatékonyabban hallatta volna hangját megmentésünk érdekében. (Ademir Kenovic)

BALÁZS ATTILA

— Borzasztó beszélni is arról, ami pár száz kilométerre tőlünk délre történt. Borzasztó nehéz úgy beszélni, hogy az ember tényleg valahogy meg tudja ragadni mindannak a szörnyűségét (...) Szarajevó — multikulturális társadalom, népek egymás mellett élése. Egy nagyon érdekes kulturális sokszínűség (...) És Szarajevó most, az elmúlt években: hírek és képek, a lemezárólt gyerekek, a megcsontott emberek, megerősített nők. Sorozatban hírek a híradókban. Először sokkoló módon, s aztán az a furcsa hatás, ami bekövetkezik: látjuk ezeket a hajmeresztő képeket, és valahogy megszokássá válik az egész. Megszokássá a borzalom, s valahogy hiányzik is a híradókból, ha egy-egy este nincsenek benne a szétlőtt emberek és szétlőtt házak, szenvedő muzulmánok, harcoló horvátok és ugyancsak harcoló szerbek. Valahogy hiányzik. Hol van a megszokás határa? Mit jelent az, ha éveken keresztül ezt látjuk a médiákban? S egy idő után közömbössé válunk? Tényleg közömbössé válunk? Hol van mindezeknek a határa? Második tétel: a csod, amely eszünkbe jut minderről...

A fenti, itt töredékesen idézett gondolatmenet a minap hangzott el Fodor Gábor szájából a budapesti Szarajevó Filmhét megnyitóján a Toldi moziban. A nagy érdeklődést kiváltó, az elkövetkező pár napban — a Hunniában és az Örökmozgóban ugyancsak szép számú közönségtől kísértén — folytatódó eseményre a Hunnia Filmstúdió és a Magyar Narancs politikai-kulturális hetilap jóvoltából került sor (elsősorban a Soros Alapítvány támogatásával). Nem túl eredeti, mindenestre őszintén kíváncsi riporteri faggatózásomra, hogy miként pattant ki a filmhét ötlete, s miként vált valóvá, Vágvolgyi B. András, a Magyar Narancs főszerkesztője válaszolt:

— Tavaly májusban Simó György munkatársunk New Yorkban készített egy interjút Ademir Kenovicval, aki akkor a San Franciscó-i Filmszínházra ment az Egyesült Államokba, és innen származik az ismeretség. Utána szeptemberben Déri Miklós fotóriporterrel és Eörsi István főmunkatársunkkal Szarajevóban jártunk, ott felkerestük Kenovicékát, s megnéztünk egy csomó filmet. Fél napot eltöltöttünk a stúdiójukban, s amikor hazajöttünk, egy erről szóló beszélgetés oda futott ki, hogy érdemes volna összehozni egy ilyen filmhetet. (...) Nekem többek között a megnyitón látott Pawlikowski-mű, a Szerb eposz volt hihetetlenül érdekes — folytatta Vágvolgyi. — Épp azért, mert egyfajta antropológiai-néprajzi közelítést választott ahhoz, hogy megmutassa: a szélsőséges, populista nacionalizmus hová tud elvinni. A rosszul értelmezett népiség, mert azt hiszem, ezt láttuk. Hogy ha a néphez, a nemzethez kapcsolódó mítoszok ilyen mértékben túltengenek, mekkora örületbe tudják kergetni az embereket. Ennek nagy szerepe van Boszniában, s mindenütt a délszláv frontokon — szögezte le Vágvolgyi B. András.

Valóban: Paul Pawlikowski-nak a BBC részére készített dokumentumfilmje *Radovan Karadzicról*, a boszniai szerbek nem kis cinizmussal felvértezett „költő és lélekűbár” vezérééről, továbbá a Szarajevó géppuskából „megstuccoló”, kimondottan pánszláv eszméket dédelgető *Eduard Egyicska Limonov* orosz íróról a rendkívül linek titulálható Szarajevó Filmhét legkiemelkedőbb pillanatai közé tartozik. Ugyancsak Ademir Kenovicék (SAGA) Egy szörnyeteg vallomása című dokumentuma *Borislav Herakról*, a Jugoszláv Néphadsereg egyenruháját viselő, zavart kamasz benyomását keltő, nők megerősökölésével és népirtással vádolt nyurga fiatalemberről.

Mindenféle kommentár nélkül letaglózó, iszonyatos látványt nyújtanak a Vértűrdő a Vasa Miskin utcában csakugyan térdigvér képei, amikor is gránát robbant a kenyérért sorban állók között, s ugyancsak háborzongató benyomást tesznek a nézőre *Radovan Tadicnak* az Élők és holtak Szarajevóban emberséggel és embertelenséggel vegyes — végül is mélyen humanus kicsengésű — snittjei. A témához kimondottan az ugyanez-velünk-is megtörténhet intellektualizált

szemszögéből közelítenek *Bernard Henry-Lévy* és társai a Szarajevó haldoklásának egy napja című filmben, amely egyebek között a Szarajevói Nemzeti Könyvtár (nemzeti?) és az Orientalisztikai Intézet pusztulásával foglalkozik. Emlekeztetőül: a könyvtár épületében három és fél millió kiadvány lett a lángok martalékává.

És lehetne még sorolni a nagyon eltérő hosszúságú és technikai minőségű „alkotásokat”, szaporítani a mondatokat erről a rendhagyó „feszítvárról”, ahol a bevált esztétikai mércék csakugyan csütörtököt mondtak — ellentétben a látott fegyverekkel —, s mely tegnap befejeződött. A „feszítvárról” bevétele a katasztrófális helyzetbe került szara-

jevi filmek megsegítésére irányul. Tehát lehetne még felsorolni ezt meg azt, mondatokat szöni, ám ebben az esetben az frott szöveg gyengének, kifejezéstelennek tűnik a képekkel szemben. Meddő harc, szöcséplés. Hadd szöcsépeljek még egy kicsit!

E „feszítvárról” legnagyobb „sztárja” minden bizonnyal a szarajevói vendégek élén álló, emlegetett Ademir Kenovic volt, akinek Kudzuz című, itt is bemutatott, úgy mond még a békebeli időkben készült játékfilmje a néhai Jugoszláviában igen nagy sikert aratott. A pulai filmfesztiválon a régebbi időkben díjazott Kudzuz ugyan kilóg e sorból, ám mindenképp teljesebbé teszi a képet a kegyetlen szerelem és féltékenység, fellángoló gyűlölet, pusztító indulatok áradatának irányában. Külön érdekessége a Kudzuznak, hogy színészként megjelenik benne *Abdulah Sidran* is, *Emir Kusturica* Dolly Belljének forgatókönyvírója. Holmi ütődött vasutasként nagyon szellemes monológgal rukkolt elő. Így,

Életkép a bosnyák fővárosból

FOTÓ: ARCHÍV

Élet és halál a fogolytáborokban

FOTÓ: ARCHÍV

Könyvek kromatóriuma — a szarajevói könyvtár

FOTÓ: ARCHÍV

utólag, már nagyon keserűen hat az egész.

Jugoszlávia-nosztalgijára felől érdeklődve, Ademir Kenovicól dióhéjban azt a választ kaptam, hogy bár a Jugoszlávia szó csengése szomorú képet idéz fel benne, mert jugoszláv zászló lengett azon az ágyúcsövön is, amelynek lövedéke megölte édesanyját, mindazonáltal tudja, hogy a volt Jugoszlávia térségében élő barátainak java részétől e miatt a tragikus esemény miatt sem kell elzárkózni. Mert ha ezt megteszi, lelkében ugyanannak az esztelen gyűlöletnek nyit kaput, amely anynyi ember halálát okozta, s okozni fogja az idők végezetéig, ha az omlás tényleg megállíthatatlan.

Amir Kenovic, Ademir rokona, aki az Egy szörnyeteg vallomásában a tömeggyilkos Borislav Herak vádlott kérdőre, elbeszélgetvén e sorok írójával, a következőket mondta, kissé csapongón, de nagyon is érthetően:

— Amikor Horvátországban kitört a háború és elkezdődtek a rémségek, még mindig azt hittük, a szarajevóiak többségével együtt, hogy Boszniában nem történhet meg ugyanaz. Szlovéniában szolgáltam, Vrhnikán. A Jugoszláv Néphadsereg felszerelését Szlovéniából és Horvátországból Boszniába irányították. S most azt mondják, mi lövünk. Puskával föl a hegyekre? Maximum puská. Érted? Főnt ágyúk vannak. Egyébként a fiatal bosnyák értelmiségiek közé tartozom, legalábbis az az én társaságom. De például nem tartom magamat igazából muzulmánoknak, legkevésbé mudzsahedinnek. Bosnyák vagyok, mondom, Szarajevó környék-

kéről származom, Ilijasból, s filmkészítéssel foglalkozom. A háború előtt más teendőim mellett a ferenceseknek forgattam filmet a kolostoraikról, most pedig a háborúról.

Jelenleg tizenöt hónapos fiának a Filip nevet adtam. Kérdezték egyesek: mi ez a Filip? Ezt választottam: gyerek, akár a többi. Egy feje van, két keze és két lába. Egyelőre... Esztelen, értelmetlen, primitív az egész. Egykori társaságomból sokan elmentek azok közé, akik Szarajevó elpusztítását tűzték ki célul. Mit mondjak? Van mit filmezni.

Ez a Herak? Szánalmas figura. Fiatal gyerek. Összeroppan a lelkiismerete súlya alatt. Nem akarok többet mondani róla. Elmesélte azt is, amikor a még élőket halottakkal temették közös sírba. Legalább elmondta. Lehet, ki se végzik...

Hogy lehet kijutni Szarajevóból? Nagyon bonyolult. Először is nagyon akarnod kell, aztán pedig kell, hogy nagyon támogassanak. Ha megvannak a bosnyák papírjaid, akkor az UNPROFOR-hoz folyamodsz. Ha nekik is jó vagy, akkor felszednek valahol a járműveikbe, s elvisznek a repülőtérre, ahol — ha éppen nem lőnek valakik — beugrasz egy visszafelé tartó, segélyszállító gépbe... Hát így.

Így juthatsz ki. Ne beszélj erről többet! Szarajevó nagyon szép város volt. Tudod te is, nem? De hát amilyen nagy, valójában olyan kicsi. Sakkban tartható. Bizonyos pontokról kipécézhető az akár kenyérért sorban álló emberek. Láttad az eredményt... Mi pedig filmezünk, ahogy tudunk. Keserű, véres kenyér. Gyakorta ordítanod kell. Bennünket úgy szintén embargóval sújtanak, de a Boszina-Hercegovina Televízió azért még mindig van anyaga valahonnan. Van. Nem akarok erről tovább beszélni. Herakról sem akarok többet mondani. Tény, hogy valakik majd megfeszülnek attól, hogy Szarajevóban még mindig létezik valamiféle kultúra. Na, ez azt érted? Amíg így van, szigorúan átvertük őket.

Csetnikek? Talán ez a legjobb kifejezés: csetnikek. Amúgy nagyon bonyolult a rokonsági kapcsolat. Ki tudná mindezt kibogozni, és minek? Hát így... — fejezte be saját vallomását a vallató.

(Hát tényleg így.)

Végezetül még ennyit: az elhangzottak szerint a Szarajevó Filmhét boszniai vendégei mindannyian vissza akarnak térni Szarajevóba.

Ehhez tiszta szívből: sok-sok szerencsét!

(Tovább nem tudom.)